

VOL. 4. N° 8
UNA INTRODUCCIÓ A «EL DRET A LA CIUTAT
EN UN MÓN GLOBAL»

Coord. **Natalia García Fernández**

n.garcia.fdez@gmail.com

ETSAV – Universitat Politècnica de València (UPV)

Context i situació de la ciutat contemporània en el món globalitzat

Han passat 50 anys des que Henri Lefebvre, escrigués per primera vegada sobre el dret a la ciutat. Les seves reflexions sobre la vida urbana ressorgeixen amb força en el context actual, el segle de la ciutat per excel·lència.

Per primera vegada en la història de la humanitat el món és urbà. En l'era de la globalització fins a la ciutat vol ser global.

La ciutat, escenari de les relacions socials, rep el segle XXI des d'una agitació i velocitat vertiginoses que han evidenciat les nostres urbs com un paisatge de contradiccions. Les persones, per l'acceleració inabordable d'aquesta evolució, han estat relegades al grau d'habitants d'aquest gran territori construït del que han perdut el seu control. La ciutadania, la que intervé en el govern de la seva ciutat, *conditio sine qua non* per habitar-la, s'ha vist desproveïda d'aquest privilegi. Ciutat i ciutadania s'han dissociat.

La ciutat del nou segle ja no és un tot, sinó una suma de *(no)llocs* units per un continu indefinit que fins i tot ens dirigeix cap a on mirar, mostrant-nos solament el que s'ha de veure i ocultant-nos allò que no ha de ser vist. El desplaçament i la *invisibilització* d'alguns sectors de la població ha posat de manifest que quan una part no interessa és expulsada i es prefereix sacrificar pel bé comú. Si bé, no hi ha parts que puguen ser sacrificades sense posar en perill de mort la totalitat de la ciutat.

La ciutat, que ha recollit al llarg de la història els avenços i els canvis de la humanitat, és acumulació d'usos i acumulació de gent, acumulació d'històries i acumulació d'esdeveniments. Aquest dinamisme es basa en la seva essència vital, la qual és el germen dels actuals espais públics. Però fins i tot aquests han girat l'esquena a les relacions primigènies raó del seu origen. La ciutadania reclama una altra cadència molt diferent. El temps de l'assimilació dels esdeveniments i dels espais, d'identificar-los com a propis i de afegir-los a la seva memòria col·lectiva per passar a formar part de la seva identitat com a poble.

El present monogràfic *El dret a la ciutat en un món global*, posa l'accent en un món global que veu reflectides en la ciutat les majors desigualtats. Un món urbà en què més del 15% de la població mundial viu en la pobresa. Un món global en què les desigualtats històriques es magnifiquen i perpetuen lligades a noves formes de desigualtat. Un món global en què desigualtat, vulnerabilitat i segregació urbana caminen de la mà amb independència de la latitud geogràfica on ens situem.

Les reflexions i textos recollits en aquest número de la revista *kult-ur* evidencien aquestes desigualtats i vulnerabilitats urbanes globals, comuns en tots els territoris, i recullen respostes i actituds a les qüestions plantejades per Lefebvre al voltant de què significa aquest dret a la ciutat, com ha evolucionat i s'ha enriquit aquest concepte en l'entrada del nou mil·lenni. Sobre com s'evidencia i s'emmarca de manera global el no dret igualitari a la ciutat per a tothom i de com també el concepte ha admès noves conceptualitzacions i accents.

Reflexions actuals al voltant del dret a la ciutat

Aquest segle ha portat nous termes urbans com són urbanització, segregació, tugurització, gentrificació, *no-llocs*, immigració, marginalitat, *sense papers*, etc. que parlen d'aquestes desigualtats, però també altres com resiliència, mediació, innovació, inclusió, gènere, generacions, quotidianitat, etc. que parlen d'actituds que reivindiquen aquest dret a la ciutat.

El dret a la ciutat es basa en els processos de participació i inclusió social com a motor de canvi, en l'accés a la ciutat com a dret col·lectiu. És sobre

aquests postulats on *kult-ur* s'ha proposat incidir en aquesta ocasió per recollir mirades i actituds que contribueixen a aquesta construcció col·lectiva del dret a la ciutat per a tothom sense excepció.

Que el dret a la ciutat no es tracta d'un esforç individual sinó col·lectiu ho evidencien i demostren les múltiples experiències, tant teòriques com pràctiques, que aquest número recull. Mostra de com davant d'aquestes desigualtats, es treballa en l'actualitat des de molts col·lectius o organismes no governamentals, societat civil, universitats, professionals tècnics i administració, etc. Mostra de com des de cada camp d'actuació de forma autònoma o generant xarxes i sinèrgies, ja siga des de les reivindicacions socials, la divulgació de bones pràctiques o en la formulació de polítiques públiques inclusives, s'actua per revertir aquestes desigualtats i permetre l'espai propi per reclamar aquest dret a la ciutat.

Si bé avui acceptem que no hi ha postulats universals ni aïllats, aquestes experiències tenen com a comú denominador la reintroducció de la vida quotidiana com a eix principal, tornar a mirar la ciutat com a resposta a les necessitats quotidianes de totes les persones.

Tot i que encara ens enfrontem al repte comú de fer dialogar les mirades globals amb les lògiques locals, no tot està perdut. Podem i hem de reconèixer les múltiples possibilitats que admet encara el nostre entorn urbà.

El temps d'espera de temps millors pot ajudar a repensar els excessos i deixar que la creativitat de la gent torne al carrer. És en temps de crisi on s'aguditza l'ingeni. És el moment de fer avançar ciutat i ciutadania altra vegada de la mà des d'una nova mesura, la de les petites coses.

La ciutat és i serà sempre una realitat inacabada en la qual actrius i actors marquen el nou rumb.

Experiències i reflexions compartides al voltant del dret a la ciutat

I en aquest nou rumb, el de la mesura de les xicotetes coses, de les bones pràctiques o pràctiques des de la resistència com a actitud, en què noves alternatives i iniciatives amb perspectives àmplies i integradores s'evidencien

com a motor de canvi, s'atura aquest monogràfic. Una parada per reflexionar sobre com es contribueix a mitigar o revertir aquesta desigualtat en pro d'una nova resiliència urbana que permeta demostrar que podem somiar que una altra ciutat més justa és possible. Experiències totes elles que representen aquest motor del canvi, aquest mínim 20% de la població que es necessita per generar el canvi de paradigma.

L'agitació del nou segle mostra i evidencia el paisatge de les nostres ciutats com un paisatge de contradiccions i contraindicacions. Un paisatge que ens envolta de màrqueting urbà que fa fugir a qui el defineix, la ciutadania. En aquesta atmosfera urbana ens introdueix l'article de Ximo González Marí a la secció Àgora que, des d'una radiografia de la ciutat contemporània, la ciutat del consum, ens presenta en «Contrapublicitat a la ciutat del consum. Subvertint el sentit en la pell de l'asfalt», una visió de la ciutat imatge tal com la percebem des de l'era de la sobreinformació. Una ciutat imatge reflex induït de *no llocs*, una ciutat d'incertesa. Un principi d'incertesa que presenta la ciutat com obstacle, però que també permet veure llums entre les escletxes, el ressort en els marges que suposa el dret a l'apropiació, inici i índex d'aquesta resistència. Una evidència que l'espai públic se'ns presenta encara avui com un viver de xicotetes possibilitats, un espai latent on fer ressorgir la idea de ciutat.

Un espai públic que en ocasions relega a la marginalitat i exclusió urbana sense dret a participar a la seua ciutat, a certs sectors de la població. Així és com ens presenta aquest espai públic Albert Moncusí Ferré en el seu article «Espais públics, condició immigrant, ordre institucional i dret a la ciutat. Reflexions a propòsit de València», on s'evidencia com l'ordre institucional i la raó espacial que projecten sobre l'espai urbà les relacions de poder contribueixen a incrementar la vulneració i estigmatització de certs sectors *invisibilitzats*.

En el marc de les polítiques urbanes, el segle XXI ha vist com per primera vegada s'ha incorporat el dret a la ciutat des de la perspectiva de gènere. De com el gènere ha passat a formar part de les polítiques públiques, d'escala global i local o s'està en camí d'això amb més o menys èxit, examina Inés Novella Abril a la seua revisió «Gènere i planificació urbana en la construcció de l'agenda internacional per al desenvolupament sostenible. De Estocolm

1972 a Quito 2016», on ens presenta una evolució de les polítiques públiques en matèria d'igualtat. Unes polítiques urbanes inclusives dirigides a aconseguir com a fi una igualtat real entre dones i homes com a motor per al desenvolupament sostenible de tots els territoris que encara es troben amb infinitat de resistències davant d'una incorporació que garantisca un canvi estructural de futur.

El gènere i a més les generacions. El dret a la ciutat, revisat des de la perspectiva de la infància, reconsidera quin és l'espai, i paper, que se li permet prendre a la infància a la ciutat. Les reflexions sobre com la infància participaria activament en la creació de la ciutat i el dret de la infància a aquesta com a mecanisme d'aprenentatge experiencial, sumen les mirades de Mora Kestelman en el seu text «Cap a la (re)construcció d'un hàbitat inclusiu. Estratègies d'apropiació per a la població infantil de les nostres ciutats» i de Chema Segovia Collado a «La vida de la infància a la ciutat i el seu conflicte amb el món adult». Aquest últim incideix en els projectes de camins escolars com a paradigma actual d'intervencions urbanes de reivindicació del dret a la infància des de la diferència i no des de la desigualtat.

Completa i complementa aquest fil sobre les generacions l'article «Del cos a la ciutat: repensant els nostres territoris des de la investigació col·lectiva amb cartografia social» en què l'autora Monique Leiva presenta una experiència d'innovació pedagògica desenvolupada a la ciutat de València. Un projecte de generació d'un mapatge perceptiu i representatiu de les relacions socials de la ciutat sorgit de la col·laboració d'alumnat i professorat, on evidencia la importància del propi procés com a eina que introdueix i qualifica el paisatge urbà que és percepció i representació, allò que es percep de la ciutat que el representa.

Sobre el paper efectiu de la participació en el qual ja incideixen cadascun dels articles presentats, se sumen els que la fan evident de destacada necessitat, per tractar-se d'entorns singulars com teixits tradicionals o fràgils.

Els espais representatius es presenten en ocasions tan sols com a emplaçaments on divinitzar les noves deïtats arquitectòniques de la història recent. La ciutat ha passat a un segon pla per imperar la imatge de la ciutat on aquests grans arbres no ens deixen veure el bosc. Els nostres paisatges semblen haver-se tornat irreconeixibles, aliens al lloc, aliens a les persones i aliens en

el moment. El paisatge urbà, no pot ser només una qüestió estètica. Aquesta, sense contingut, es torna tan sols un embolcall, una metròpoli per a les guies turístiques, que en moltes ocasions s'envolten a més, de situacions extremes de pobresa i desigualtat social, econòmica i urbana.

S'evidencia doncs la necessitat d'una certa autonomia d'alguns territoris que permeten un avenç parcial cap a la consecució d'aquest anhelat dret a la ciutat. Camps de proves en els quals poder dur a terme pràctiques reals que permeten intensificar allò comunitari. Cap a aquesta direcció ens condueix l'article «Participació ciutadana en l'arquitectura i l'urbanisme. El cas del barri de La Isleta», de Vicente Díaz García, que mostra la manera de treballar duta a terme per molts professionals amb la inclusió de la participació ciutadana com a eina tècnica. Una eina de mediació urbana com a revulsiu i en contraposició a experiències prèvies d'oportunitats perdudes, que per absència d'implicació ciutadana han ocasionat problemes avui difícils de resoldre. Situacions que han reflectit una extrema pobresa participativa en allò quantitatiu i allò qualitatiu.

Si bé el dret a la ciutat posa l'accent en la vida urbana, no pot deixar de banda el seu vincle de dependència amb el món agrícola. Un entorn rural en què es veuen augmentades les majors desigualtats. Un exemple d'aquesta dualitat entre ciutat i camp és Brasil, una de les majors potències econòmiques d'Amèrica Llatina i un dels països amb majors desigualtats del món. A l'autor Thiago Sebastiano de Melo el preocupa la relació *cidade-campo* en aquest territori global i posa sobre la taula el necessari consens i equilibri entre les parts preguntant a «Cidade-Urbano versus Campo-Rural: a necessidade de políticas públicas que superem essa dicotomia para inclusão das populações pobres no Brasil» sobre quines polítiques públiques poden apuntar cap a un camí de resiliència urbana amb relacions d'igualtat entre les parts.

Amb les lògiques de paisatges rurals, periurbans i urbans, en els quals el paisatge va lligat als sentits, ens presenta Sara Márquez Martín «Human building. Espais habitables per i amb les persones». Un article on s'evidencia que les pràctiques professionals no poden dur-se a terme amb èxit sense oblidar per i amb qui es realitzen i quin impacte social generen sobre la realitat construïda. Contraposa diverses experiències a l'Índia, Mèxic i Moçambic, entorns en què l'exclusió i informalitat urbana són la quotidianitat i on les

implicacions tècniques exigeixen d'una negociació col·lectiva i un ferm compromís de transferència tecnològica.

Enfocament que es complementa amb un bon exemple pràctic com és l'article «Construcció col·lectiva de la ciutat. Tinença de la terra i regeneració urbana en els assentaments informals de Maputo, Moçambic». Reflex de la vida en moltes ciutats africanes, on les perifèries marginals esdevenen un continu de precarietat i on, com ens relata la seva autora Ana Cubillo Arias, cal aguditzar les pràctiques professionals des d'un rigorós enfocament per, confiant en el potencial d'autoproducció d'allò informal, aconseguir la millora progressiva de la ciutat. Mesures que parlen d'acupuntura urbana com a nova escala de fer ciutat, perquè la vida als carrers i a les places és la mesura de les relacions socials quotidianes.

Quan ens comportem com simples transeünts en espais de connectivitat, perquè és la mateixa ciutat la qual, de vegades, impedeix el desenvolupament de la seva funció com a llocs de relació és quan la creativitat es fa necessària. Un article que no només es suma a aquest postulat sinó que parteix d'ell, és el presentat per Adriana Hernández Sánchez, Christian Enrique de la Torre Sánchez, Bernardo Aco Castañeda i César Javier Rojas Salgado «“Borsa del Diable/Borsa de Color”, projecte de vinculació barri-universitat-govern, per a la millora de l'espai públic a la Zona de Monumentos de la Ciutat de Puebla, carrer 24 Poniente», un exercici de reivindicació, participació i gestió col·lectiva que mostra com noves formes d'aliances per a la governança, es presenten com alternatives que, encara que de poca envergadura formal, genera efectes multiplicadors i un gran canvi col·lectiu. Un projecte d'apropiació i revaloració dels espais públics que parteix de la creativitat artística com a llenguatge formal.

Igual que ho fa «Creativity: a driver and enabler of social cohesion», on l'autora Teresa García Alcáraz, tancant la secció monogràfica, relata la vida als tuguris de Caracas, si bé podria traslladar-se a qualsevol realitat urbana d'altres geografies, on la creativitat com a eina de treball en els espais intermedis és també el que permet desenvolupar la creativitat de la ciutadania.

Mirades transversals al dret a la ciutat

A la secció *Extramurs*, trobem en el text «Ciutat educadora, des de la relació: educació, integració, ciutat i comunicació», una reflexió de Marc Pallarès Piquer, Josu Ahedo i Jordi Planella, que introdueix una visió pedagògica de la relació ciutat-escola, més enllà de considerar la ciutat com un suport físic d'espais. Les intuïcions sobre com poden arribar a ser les nostres ciutats recullen *La città ai bambini* del Torí dels 70 com a model replicable i apropiable en la recerca d'un desig de ciutat més inclusiva per a tothom. Postulats que fan tornar la vista als articles del cos central de la secció Àgora de Mora Kestelman, Chema Segovia i Monique Leiva.

A la secció *Stoa*, es recullen mirades que d'una banda parlen de «Creixement suburbà en ciutats menudes i mitjaneres de Moçambic, o com ser ciutadà i no desesperar en l'intent», com ens narra Pilar Pérez Flores a través d'un episodi *ficcionat*, on la seva descripció i teatralitat ens situa en la vida de les ciutats moçambiqueses o qualsevol altra ciutat de l'Àfrica Subsahariana, i ens descobreix com també es fa ciutat no fent ciutat. De l'altra banda, ens trobem l'entrevista realitzada a l'artista plàstic Raphaël Zarka, el treball del qual combinant *skate* i art ens convida a qüestionar l'ús que fem de la ciutat i dels museus.

Finalment, tanca la revista la secció *Biblos* amb les consideracions sobre el llibre *Walden* de l'autor Henry David Thoreau, de pròpia mà d'Eric Gras que plasma la intensitat de les reflexions que sorgeixen de la contraposició de la vida en societat i la vida personal de l'autor en el 200 aniversari del seu naixement.

Walden és el contrapunt perfecte per acabar, com no podia ser d'una altra manera, amb una relectura per part de Cyrille Larpenteur i Nelo Vilar del llibre d'Henri Lefebvre *El dret a la ciutat*, les premisses del qual són el suport del present monogràfic.

Així només queda convidar a la lectura dels següents textos en manera i ritme que la interpretació i reflexió sobre aquests oferisca. A salts entre articles o en continuïtat, al ritme que la ciutat ens permeti.

Com a objectiu la proposta del monogràfic ha pretès posar sobre la taula experiències creuades des de diferents latituds. Actituds il·lusionants i inspi-

radores que puguen dur a altres experiències. Suma d'experiències que evidencien, totes elles, que és la forma de reivindicar el nostre dret a una ciutat més justa per a tothom sense excepció.

Agrair a l'equip de *kult-ur* el permetre, i imposar-se com a mètode de treball, que veus alienes formen part d'aquest projecte que es converteix en comú durant mesos. Per confiar a obrir finestres al món, com ho fan aquestes lletres. Per confiar com ho fan les persones que segueixen participant amb les seues aportacions compartides. Per confiar, com ho fan les mirades doblement anònimes, que permeten que els articles compartits ho siguem encara més. Per permetre que tot xicotet gest sume evidenciant que la resistència des de les xicotetes coses és l'aportació col·lectiva al dret a la ciutat. Per confiar en que la quotidianitat es convertisca en element innovador en els nostres dies.

